

İŞLEVSELLİK BAĞLAMINDA İSTİŞARE İLKESİ

Yaşar ÜNAL*

Öz

İslam dini getirmiş olduğu ilkelerle önce bireyi inşa, sonra da toplumu ihya etmeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda şûra, sosyo-siyasi-etik nitelikli önemli bir prensiptir. En doğru olanı ortaya çıkarma amacı hesaba katıldığında, Allah'ın insanlara işlerini danışarak yapmalarını tavsiye etmesi, tesadüf değildir. Nitekim istişare toplumların yaşantısında çok eski zamanlardan beri uygulanagelmektedir. Hz. Peygamber de hayatı boyunca ilkelerin somutlaştırılması noktasında konusunda uzman olan insanlara danışarak iş yapmayı benimsemiş, bu konuda pek çok uygulama gerçekleştirmiştir. Böylece o, Müslümanların ondan sonraki süreçlerde sistematik düşünebilen bir olgunluğa ulaşmalarına ve geleceğini şekillendirebilecek bir seviyeye kavuşmalarına dair çok önemli bir miras bırakmıştır. Müslümanların kendilerine bırakılan bu mirasa sahip çıkmaları, siyasi iktidarların baskıcı yapılar haline dönüşmemesi için karar mekanizmalarına bireylerin katılım ve katkı sağlamaları bakımından elzemdir. Doğrusu, danışarak iş yapmak dün olduğu gibi bugün de önemini korumaktadır. Bu çerçeveden hareketle işlevsellik bakımından istişarenin nasıl bir ilke olduğunu ortaya koymak temel amacımızdır. Bu bağlamda kavram analizi, tarihsel ve olgusal gerçeklik değerlendirmesi esas alınmıştır. Ayrıca metnin muhtevası içerisinde ilkenin zamanın ruhuna göre uygulanmasının önemine vurgu yapılmaya çalışılmıştır. Yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tercih edilmiştir. Araştırmanın sonucunda şûranın psikoloji ve sosyoloji bağlamında da güçlü bir zemine sahip olduğu

---

* Doç.Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Kelam ve İtikadi İslam Mezhepleri Ana Bilim Dalı
e-posta: yasarunal69@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9543-7445

Atf/ Cite as: Ünal, Yaşar. "İşlevsellik Bağlamında İstişare İlkesi". *Dini Araştırmalar* 26/64 (Haziran 2023), 73-98. <http://doi.org.10.15745/da.1176970>

görülmüştür. Bu yönüyle evrensel bir nitelik taşıdığı anlaşılan istişarenin bireysel ve özellikle de toplumsal/siyasi anlamada oldukça olumlu etkilere yol açtığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İstişare, Toplum, Birey, Ortak Akıl, Uzlaşma, Siyaset.

The Principle of Consultation in the Context of Functionality

Abstract

With the principles it brought, Islam aimed to first build the individual and then revive the society. In this context, the consultation (shûra) is an important socio-political-ethical principle. Given the purpose of revealing what is right it is no coincidence that God advises people to do their work in consultation,. Indeed, consultation has been practiced in the life of societies since ancient times. The Prophet, too, adopted to do business by consulting people who were experts in the issues that did not receive revelation throughout his life, and he carried out many practices in this regard. Thus, he left a very important legacy for Muslims to reach a maturity that can stand on their own feet and to have the ability to shape their future in the following processes. It is essential for Muslims to take care of this legacy left to them, to prevent the political power from turning into tyrannical structures, to participate in and contribute to the decision-making mechanisms/administration. Doing business in consultation maintains its importance today as it was yesterday. Therefore, it is our main goal to reveal what kind of principle consultation is in terms of functionality. While doing this, attention was paid to include concept analysis, historical and factual reality, and the reflections of the principle to the present day in the content of the text. As a method, document analysis, one of the qualitative research methods, was preferred. As a result, it has been seen that the consultation has a very strong ground in the context of psychology and sociology. In this respect, it has been identified that the consultation, which seems to have a universal quality, has very positive effects on individual and especially social/political understanding.

Keywords: Consultation, Society, Individual, Consensus, Common Sense, Politics.

Summary

Due to their limitations, human beings, who may be competent in certain areas but have less knowledge in other areas, have the option of consulting those who are more knowledgeable in areas where they are deficient and benefiting from their knowledge and experience in order to make the right

decisions at the highest possible level and to obtain their practical benefits. Islam, with the principles it has brought, has aimed to build the individual first and then to revive the society. In this context, shura is an important socio-political-ethical principle. It is no coincidence that Allah advises people to do their work in consultation, given the aim of revealing what is most right. Indeed, consultation has been practiced in the life of societies since time immemorial. It seems that doing business in consultation is one of the basic conditions for producing quality goods and services. Throughout his life, the Prophet adopted the practice of doing business by consulting with people who are experts in their fields at the point of concretizing the principles and carried out many practices in this regard. The fact that the Prophet always valued the opinions of his companions when making decisions shows that he acted by taking into account the civil authority in solving problems, in other words, a social consensus that did not exclude gender, nationality, religion and racial differences. Thus, he left a very important legacy for Muslims to reach a maturity that can think systematically and shape their future. In other words, the Prophet wanted to raise the ummah to a level of development that could stand on its own feet in the following period, and he trained individuals in this direction with his practices on shura. Thus, he laid the foundations of a social structure that would resolve decisions about itself in consultation with its members. Another remarkable aspect of the Prophet's practices related to consultation is the reactions of the Companions on this issue. As a matter of fact, instead of being passive recipients, they sometimes criticized some of the Prophet's own decisions and practices. As a result of mutual debates on the grounds of justice and tolerance, sometimes the Prophet and sometimes the Companions changed their views. Because the only purpose is to reveal what is most beneficial for the society. It is very important that the Companions saw such a right in themselves. The relationship between the Prophet and this power, which can be considered as civil authority, contains important clues about what was understood about obedience to the ruler in this period, and at the same time reveals the value Islam places on the individual in a striking way. It seems that for the Companions, the Prophet was first and foremost a human being, as stated in the Qur'an, and the relationship between them was largely based on this ground. Indeed, a healthy and consistent understanding of prophethood can only be possible by recognizing that the Prophet was a human being and a messenger by status. From this point of view, when a Muslim encounters a situation that is not in accordance with reason, revelation and fact, in other words, with the realities of life and the laws that Allah has set for the universe, it would not be the right behavior for him to remain silent by not reacting and

ignoring it. Therefore, it is essential for Muslims to protect this legacy left to them and for individuals to participate and contribute to decision-making mechanisms in order to prevent political powers from turning into oppressive structures. If the principle of shūra can be operated in a healthy way and spread to a wide ground, it can be ensured that the source of political sovereignty is the people. However, when Muslim political history is analyzed, it is seen that the concept of shūra has been allocated or delivered to political powers, not to the people. The political powers, on the other hand, have not fulfilled their duty to establish and popularize the shura. Therefore, it can be said that Muslim society has been deprived of many of the benefits of doing business in consultation. The most important element that the principle of consultation establishes and popularizes in individual and social terms must be the sense of trust. On the other hand, it is no coincidence that the Qur'an emphasizes the importance and uniqueness of the individual at every opportunity. Therefore, religion begins and ends with the individual. Consultation is a principle that enables the individual to stand out and actively participate in the decisions taken. In addition to this, consulting someone on any issue also reveals the importance and value given to the person consulted. People who respect the wisdom, knowledge and experience of other people other than their own will surely reap the rewards of these preferences in a positive way, individually or socially. Indeed, as a result of consultation, unknown or undetectable facts are revealed. In fact, doing business in consultation is as important today as it was yesterday. From this framework, our main aim is to reveal how consultation is a principle in terms of functionality. In this context, concept analysis, historical and factual reality assessment are taken as basis. In addition, in the content of the text, it is tried to emphasize the importance of applying the principle according to the spirit of the time. Document analysis, one of the qualitative research methods, is preferred as a method. As a result of the research, it is seen that shura has a strong basis in the context of psychology and sociology. In this context, the fact that the Qur'an and the Prophet Muhammad, who is the first practitioner of the Qur'an, are in an approach that constantly emphasizes consultation with his own mind, taking into account the time and place he lived in, reveals a basic methodology to ensure the applicability of Islam in every age. In this respect, it has been identified that consultation, which is understood to have a universal quality, has very positive effects on individual and especially social/political understanding.

Keywords: Consultation, Society, Individual, Common Sense, Consensus, Politics.

Giriş

Her insan kendisine has özellikleri olan bir bireydir ve bu anlamda tektir, biriciktir. Diğer bir ifadeyle Allah'ın yarattığı her birey, kendisi dışındakilerden mutlaka farklı özellikler barındırır. Söz konusu bireysel farklılıklar, insanların onları canlı bir varlık haline getiren iç kuvvetlerinin eğilimlerine göre anlayış ve kavrayış güçlerini belirlerken, yetiştikleri ortamın şartları da işin içine girince ilgileri ve uzmanlık alanları da değişmektedir. Bu da insanların bilgi, tecrübe ve ihtisas alanları olarak birbirlerinden farklılaşmalarını beraberinde getirmektedir.

Sınırlılıkları gereği belli alanlarda yetkin ancak başka alanlarda daha az bir birikime sahip olabilen insanoğlu, mümkün olan en yüksek seviyede doğru kararlar alıp bunların pratikteki faydalarını elde edebilmek için eksik olduğu alanlarda daha bilgili olanlara danışmak, onların bilgi ve tecrübelerinden istifade etmek gibi bir seçeneğe sahiptir. Özellikle günümüzde multidisipliner ve interdisipliner çalışmaların giderek daha da önem kazanması tesadüf olmasa gerektir. Zira artık bir disiplin içerisinde dahi ona ait pek çok alt uzmanlıkların oluştuğu görülmektedir. Dahası, pek çok meselenin çözümünde “bilirkişilik” şeklinde ifade edilen bir birimden faydalanılmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki danışarak iş yapmak, kaliteli mal ve hizmet üretebilmenin temel şartlarından birini teşkil etmektedir.

İstişâre, sadece dini alanda geçerli olmayan aksine hayatın bütün aşamalarında hem bireysel hem de toplumsal alanlarda doğru kararlara ulaşabilmek için gerekli ve geçerli genel bir prensiptir. Kişinin yetkin olmadığı konularda bilgi, tecrübe ve uzmanlık sahibi olan insanlarla istişâre etmesi elzemdir. Bu yönüyle istişâre, toplumların ve milletlerin hayatında önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim insanlar özellikle herkesi ilgilendiren konularda görüş alışverişi sonucunda, ulaştıkları fikir birliği ile sorumluluk sahibi olduklarını hissetmekte, bu sorumluluk duygusuyla aşılması güç problemleri aşmak noktasında daha kararlı bir şekilde harekete etmekte ve sorunları ortak bir zeminde çözmektedir. Dolayısıyla şûrâ, toplumların varlığını sürdürebilmesi için vazgeçilmez bir ilkedir. Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerîm ve onun ilk uygulayıcısı konumundaki Hz. Peygamber'in kendi zihniyle, yaşadığı zaman ve zemini dikkate alarak istişâreyi sürekli öne çıkaran bir yaklaşım içerisinde olması, İslâm'ın her çağda uygulanabilirliğini sağlamak adına temel bir metodolojiyi ortaya koymaktadır. Şu halde Müslümanların da benzer bir yaklaşım içerisinde olmaları, yaşanan sorunların çözülmesinde ihmal edilmemesi gereken bir önem arz etmektedir.

Yüce Allah insanlara doğruyu bulmaları konusunda yardımcı olması için danışmayı tavsiye etmiştir. Dahası, Kur'an-ı Kerim'de geçen surelerden birinin "Şura" olması, İslam Dini'nin istişareye yüklediği önemi gösterir niteliktedir. "Size verilen herhangi bir şey, sadece dünya hayatının bir geçimliğidir. Allah katında olan, inanıp Rablerine güvenen, büyük günahlardan ve hayasızlıklardan çekinen, öfkelendiklerinde bile bağışlayanlar, Rablerinin çağrısına cevap verenler ve namaz kılanlar için daha iyi ve daha süreklidir. Onların işleri aralarında danışma iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da sarf ederler."¹ şeklindeki ilahi ifadeler dikkatlice incelendiğinde, şura ilkesi ile iman etme, ahlaklı olma ve namaz kılma gibi dinin en temel unsurlarının birlikte ele alındığı görülecektir. Bu da yine danışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Ancak burada "şûra"dan sonuç alabilmek adına başka bir hususiyeti de gözden kaçırmamak gerekir. Kur'an'da şura ile ilgili başka bir ayette, "O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu hâlde onları affet; bağışlanmaları için dua et; iş hakkında onlara danış. Artık kararını verdiğin zaman da Allah'a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine sığınanları sever."² buyrulmaktadır. Burada danışma faaliyetinin karar verme sürecini imkansızlaştıracak kadar abartılmaması gerektiğini vurgulanmaktadır. Zira insanı melankolik bir ruh haline götürecek bütün eylemlerin ona zarar vereceği açıktır.

Tarihsel süreçte farklı medeniyetlerin dikkate aldığı Hz. Muhammed'in de hassasiyetle uyguladığı şûra ilkesi dört halife döneminde zaman zaman erozyona uğramakla birlikte varlığını sürdürmüş ancak Emevîlerin iktidara gelişiyle neredeyse tamamen ortadan kaldırılmıştır.³ Bunun sebebi şûra ilkesinin sürekliliği olan bağımsız bir kurum haline gelmeden terkedilmesi olsa gerektir.⁴ Şûra prensibinin pek çok özelliğinin yürürlükten kalkması, sorunların tartışılıp çözülmesinde Ehl-ü'l-Hall ve'l-Akd⁵ müessesesinin tek alternatif

1 Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meal), çev. Hüseyin Atay (Ankara: Semih Ofset, 1995), eş-Şûrâ 42/36, 37, 38.

2 Âl-i İmrân 3/159.

3 Bk. Fazlurrahman. "İslâm'da Şûra İlkesi ve Ümmetin Rolü", çev. Halim Sırçancı, *İslâmi Siyaset Teorisi ve Sorunlar* (İstanbul: Ekin Yayınları, 1997), 133-149; Hasan İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi*, çev. İsmail Yiğit-Sadrettin Gümüş (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1991), 2/132; Mustafa Aydın, *İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenışı* (İstanbul: Pınar Yayınları, 1991), 149.

4 Manuela Marin, "İslâm'da Şura ve Endülüs Uygulaması", çev. Mustafa Can, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2009/2), 147-148.

5 Geniş bilgi için bk. Abdülhamîd İsmail El-Ensârî, "Ehl-ü'l-Hall ve'l-Akd", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 1994), 10/539-541.

olarak kalmasını sağlamıştır. Müslümanların kurmuş olduğu devletlerde hükümdara danışmanlık hizmeti sunmakla vazifeli olan Ehl-ü'l-Hall ve'l-Akd kurumu, danışma faaliyetlerini yürütmeye çalışsa da söz konusu uygulama, özellikle Emevîler'le başlayan süreçte “şûra”nın genellikle yönetim merkezlerinde yaşayan hükümdara yakın kimselerin katılımıyla sınırlı kalmasına yol açmış, toplumun tamamını muhatap alan bir ilke olma özelliğini kaybetmiştir. Bu dönemde şûra “toplumun önde gelenleri (kabile reisleri, eşraf, âyan), yöneticiler ve ordu kumandanları ile ilim adamlarından meydana gelen üç sınıfın temsilcileriyle, birlikte ya da ayrı, genel ya da özel biçimde gerçekleştirilmiştir.”⁶ İlerleyen süreçte şûra meclisinin kapsamı daha da daralmış Ömer b. Abdülaziz döneminde sadece ulema ve fukahadan oluşan bir yapıya dönüşmüştür.⁷

Bunun yanında şûra konusunda Müslümanların büyük bir yanlış içerisine düştükleri görülmektedir. Zira Müslümanlar şûrayı, çoğunlukla yöneticinin yani sadece bir tek kişinin tasarrufunda bulunan ve yaptığı tavsiyeleri uygulamaya aktarma sorumluluğu bulunmayan birtakım insanlara danışması olarak algılanmıştır. Bu durum, Sünni siyasî algısında yer alan zalim iktidara başkaldırmanın yasak olduğu yaklaşımıyla birlikte değerlendirildiğinde, meşruiyetin kaynağının karışık geleneklerde ya da dikta rejimlerinde aranmasının sebebi daha iyi anlaşılacaktır.⁸ Şu hâlde şûra, geçmişte olduğu gibi bugün de bireysel ve toplumsal/siyasi anlamda insanların fitratlarına uygun, dolayısıyla başarılı ve mutlu bir yaşam sürmelerine imkan veren bir uygulama şekli olarak varlığını sürdürmektedir. Müslümana düşen akla, vahye ve olguya son derece uygun olan bu önemli uygulamayı hayatının her aşamasında göz ardı etmeden yaşamını sürdürmesidir. Şûra hakkında bu genel bilgileri aktardıktan sonra kelimenin analizine geçebiliriz.

1. İstişare Kelimesinin Kavramsal Analizi

شاور fiilinin mastarı olan şûrâ ve istişâre kelimeleri شَوَّرَ fiil kökünden türemiştir. Teşâvür, müşavere, meşveret, meşûra, şivâr ve mişvâr gibi pek çok kelime yine bu fiilden türemişlerdir. Aynı kökene sahip olan إشارة /أشار kelimesi, على harfi cerri ile kullanıldığında, “bir konuda görüş bildirmek, yapılması gerekeni öğütlemek ve doğru yolu göstermek” anlamına gelir. Yine aynı

6 Türcan, “Şura”, 39/232” ifadesi “Talip Türcan, “Şûra”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/ 232

7 Türcan, “Şûra”, 39/232.

8 Bk. Fazlurrahman, *İslâm'da Şûra İlkesi ve Ümmetin Rolü*, 137 vd.

kökten türemiş *Şûra*/شورى kelimesi de, “danışmak” ve “birbirinden görüş almak” demektir.⁹ Görüş alışverişinde bulunmak üzere bir araya gelerek meşveret eden topluluk¹⁰ ya da üzerinde görüş alışverişinde bulunma işi de şûra olarak ifade edilmiştir.¹¹ Ayrıca aynı anlamda kullanılan istişare, müşavere, meşveret, meşûre ve teşâvur kelimeleri, “arı kovanından bal almak” manasına da gelir.¹² Arının pek çok farklı çiçeğe konarak onlardan aldığı çeşitli maddelerle bir ürün ortaya koyması gibi çeşitli görüşleri hesaba katarak sağlıklı ve doğru sonucu elde etmek, arının ortaya çıkardığı balın kovandan alınmasına benzer. Öyle anlaşılıyor ki burada kastedilen şey birçok görüş, seçenek ve alternatifin bir araya geldiği havuzdan kovandan çıkarılan bal gibi en saf, en halis ve en faydalı olanı elde etmektir.¹³ Elde edilen sonuç bal kadar kıymetlidir.

Kur'an'da 42. sûrenin adı belki de önemini ortaya koyan bir şekilde “şûra”dır.¹⁴ “Şûra” kelimesi ve müştakları Kur'an'da üç yerde geçer.¹⁵ Bu ayetlerden “*iş hakkında onlara danış, fakat karar verdin mi Allah'a güven. Doğrusu Allah güvenenleri sever.*”¹⁶ ve “*Onların işleri birbirine danışarak*

9 İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulfafur Attâr (Beirut: Dâru'l-İlm, 1984), 2/704; Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris, *Mu'cemu Mekâyisu'l-Luğa*, thk. Abdüsselâm Muhammed Harun (Kahire: Dâru'l-Fikr, 1972), 3/226-227; Ebu'l Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beirut: y.y., ts), 4/434-435; İbrahim Mustafa vd, *el-Mu'cem el-Vasît*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1986), 499; Fahreddin b. Ömer Râzî, *et-Tefsîrî'l-Kebîr* (Mısır: Matbaatü'l Behiyye, ts.), 9/66; Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed er-Râğıb el-İsfahânî. *Müfredât-Kur'an Kavramları Sözlülüğü*, çev. ve not. Yusuf Türker (İstanbul: Pınar Yayınları, 2010), 831; Şûra kelimesi, İngilizce'de “consultation” ve “information” kelimeleriyle ifade edilmektedir. Bk. *The Redhouse English-Turkish Dictionary* (İstanbul: Sev Matbaacılık, 2011), 204, 504.

10 Türcan, “Şûra” 230; İlyas Ba-Yunus-Ferid Ahmed, *İslâm Sosyolojisi: Bir Giriş Denemesi*, çev. Rıdvan Kaya (İstanbul: Bir Yayıncılık, 1986), 83.

11 Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Çelik-Şura Yayınları, 1993), 2/413-414.

12 el-İsfahânî, *Müfredât*, 831.

13 Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus*, thk. Ali Hilâlî, Abdüsselâm Muhammed Harun vd. (Kuveyt: Matbaatü Hükûmeti'l-Kuveyt 2004), 12/252; İmam Kurtubi, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, çev. M. Besir Eryaysoy (İstanbul: Buruc Yayınları, 1997), 4/439; Türcan, “Şûra”, 39/230.

14 Surenin ismi 38. ayette geçen “Şûrâ” ifadesinden hareketle verilmiştir. İmam Mâtürîdî 38. ayetin iniş sebebini şöyle ifade etmektedir: Rasulullah'ın (sav) yanlarında bulunmadığı zamanlarda Ensar kendi aralarında istişarede bulunurdu. Onların bu eylemlerini övmek için söz konusu ayet-i kerime nazil olmuştur.” Ebü Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Mürteza Bedir (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2007), 13/202.

15 Âl-i İmrân 3/159; eş-Şûrâ 42/36-39; el-Bakara 2/233.

16 Âl-i İmrân 3/159.

yürür.”¹⁷ şeklindeki ifadelerde geçen “iş” öncelikle “toplum işi” olarak anlaşılır. “Danışma” konusu sadece belirtilmiş, ancak alanı, yöntemi, kaç kişiyle yapılacağı, bağlayıcılığı, örgütlenme şekli gibi konular mü’minlerin değerlendirilmesine bırakılmıştır.¹⁸ Zira ilkelerin uygulanışı zaman, zemin ve zihin bağlamında değişkenlik içermektedir.

Farklı birçok alanda kullanıldığı görülen istişare/şûra, siyasi olarak yönetim kademelerinde bulunan iktidar sahiplerinin, görev alanlarına giren işler hakkında karar vermeden önce ehliyet ve uzmanlık sahibi kimselere danışıp onların görüşlerini dikkate alması anlamına gelmektedir.¹⁹ Bu yönüyle şûrâ siyasi, sosyal ve ekonomik nitelikli kamu meseleleri hakkında kararların alınması açısından vazgeçilmez bir ilkedir. Burada temel amaç, hata ihtimalini olabilecek en düşük seviyeye indirmektir.²⁰ İstişare, sağlıklı bir şekilde uygulandığı takdirde insan haklarını garanti altına almada da önemi bir yere sahiptir.²¹ Görüldüğü üzere kelimenin sözlük anlamları ile ıstlahi anlamları arasında yakın bir ilgi bulunmaktadır.

17 eş-Şûrâ 42/36-39.

18 Bk. Huriye Tevfik Mücahid, *Fârâbî’den Abduh’a Siyasî Düşünce*, çev. Vecdi Akyüz (İstanbul: İz Yayınları, 1995), 56-57; Fazlurrahman, “İslâm’da Şûra İlkesi ve Ümmetin Rolü”, 144-145.

19 Kur’an’da geçen bazı ayetlerde Sebe Melikesi Belkis’in Hz. Süleyman’ın kendisine itaati kabul etmesini içeren mektubunu aldığı anda nasıl tepki vermesi gerektiği konusunda halkın ileri gelenlerinin görüşlerini alarak hareket ettiği anlatılmaktadır. Dahası, Belkis’in etrafındaki bu kişilerin görüşlerine başvurmadan hiçbir önemli mesele hakkında karar vermediği şeklindeki sözü nakledilmektedir (Bk. en-Neml 27/22-33). Öyle anlaşılıyor ki Yüce Allah bu şekilde ihtisâs sahibi kimselerden faydalanmanın önemini ve bunun nasıl yapılabileceğini göstermeye çalışmıştır. Bu hadise aynı zamanda yaşanan tarihsel kesitte siyasi iktidarın icrasında temsilciler yoluyla da olsa, toplumun alınan kararlara katılması konusunda önemli bir gelişmişliğin varlığını ortaya koymaktadır. Burada Hz. Süleyman’a itaatten anlaşılan şeyin onun elçilik statüsü bağlamında söyledikleri noktasında olduğunu da ayrıca belirtmek gerekir. Nitekim ifadelerin besmele ile başlamasının yanında içerik de dikkate alınır, bu sonuca ulaşılabilir. Kur’an’da Firavun’un Hz. Musa’nın kendisine inananlarla birlikte Mısır’dan çıkmasına engel olmak için nasıl bir yol izleyeceğine dair yakın çevresiyle istişare etmesi de yer alır. (el-A’râf 7/109-112). Buradaki istişare Hz. Musa ve ona inananlar açısından olumsuz bir sonuca taalluk etse de Firavun açısından en doğru çözümü bulmak amacıyla gerçekleştirildiği unutulmamalıdır. Kur’an’da yer alan bu ve benzeri örnekler istişarenin Hz. Peygamber’den önce de bilindiğini ve yaygın bir şekilde kullanıldığını ortaya koymaktadır.

20 Mahmud Babilli, *İslâm’da Şûrâ*, çev. Nihat Armağan - Kemal Çobanbeyli (İstanbul: Fikir Yayınları, 1985), 26-27; Türcan, “Şûra”, 39/230; Abidin Sönmez, *Şûrâ ve Rasûlullah’ın Müşâveresi* (İstanbul: İnkılab Yayınları, 2015), 18; Ali Galip Gezgin, “Kur’an’da ve Türk Devlet Geleneğinde Şûrâ”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1997), 189.

21 Kâmil Muhammed el-Gindi, “Şûra ve İslam Hukukunda İnsan Hakları Demokrasisinin Belirginliği”, çev. Ahmet Kılınç, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 12 (2018), 205.

“Şûra” ilkesinin siyasî yapıya ait önemli bir ilke olduğunu kabul eden yazarlara göre şûra, genel olarak siyasî olmaktan önce sosyal mekanizmalarla ilgilidir. Buna göre “şûra” bir danışma organı değildir; bir tarz ya da bir yöntemdir. Teşkilatlanmadan problem çözümüne kadar, geniş kapsamlı bir süreçtir. Örneğin işçi, memur, esnaf, siyasi iktidar vb. her basamağın organizeli ve etkin bir biçimde yönetime, karar alınmasına ve icrâyâ katılımı demektir.²² Dolayısıyla istişare, tabiatına uygun olarak en az iki tarafın iradesini ortaya koymasını gerekli kılan bir yöntem olup, böylesi bir uygulamada görüşlerine başvurulmuş da söz konusu görüşleri değerlendirip onlardan faydalanma gibi bir tercihte bulunan da sorumluluğu ortak bir şekilde üzerine almaktadır. Bu iki taraf arasındaki en önemli fark, hiyerarşik konum olmaktadır.

İslam dininde ibadet alanında cemaatle namaz kılmak ya da zekât, sadaka vermek, hac farızasını yerine getirmek gibi zorunlu bazı faaliyetlerin, bir araya gelmek ve bu sayede birbirinden haberdar olarak, kardeşlik ve dayanışmaya vesile olmak şeklindeki toplumsal faydaları bilinmektedir. Bu yaklaşım ile sahasında uzman olan pek çok insanın fikirlerinin bir araya getirilerek bunların dikkate alınmasının tavsiye edilmesi tam bir uyumluluk arz eder. Zira bu şekilde ibadet alanında bir araya gelmenin sağladığı güven ve güçlülük duygusu, fikri anlamda da ortak düşünce etrafında bir araya gelen insanlar tarafından benzer şekilde hissedilmiş olacaktır. Böylece istişare; fikri anlamda zemin oluşturduğu kardeşlik, dayanışma, yardımlaşma gibi toplumsal anlamda yapıtaş vazifesi gören birtakım değerlerin yaygınlaşmasına uygun bir ortam hazırlar. Bu aynı zamanda gelişmiş, kaliteli birey merkezli güçlü bir toplumun tesisi amacının da gerçekleşmesini sağlayacak en etkili yoldur. Doğrusu alınan her kararın toplumu oluşturan bireylerin şimdiki anını ve geleceğini direkt etkilediği hesaba katılırsa istişarenin de ne denli önemli bir ilke olduğu daha net anlaşılacaktır. Şu hâlde istişare sadece Hz. Peygamber’in yaşadığı dönem ile sınırlı kalmayıp tarihsel süreçte insan toplumlarının doğrusu ortaya koymak adına pratik alanda sürekli gerçekleştirdikleri bir uygulamadır.

2. Hz. Muhammed’den Önce İstişare

Şura yöntemi, uygulama şekli ve kendisine yüklenen değer açısından birtakım farklılıklar taşısa da yöneten-yönetilen hiyerarşisinin ortaya çıktığı ilk zamanlardan itibaren bilinen ve uygulanan bir ilkedir. Kendilerine İslam gelmeden önce Cahiliye Arapları da dahil olmak üzere farklı medeniyetlerin,

22 Bk. M. Yusuf Kahdehlevî, *Hz. Muhammed ve Ashabının Yaşadığı Müslümanlık*, çev. Ahmet Muhtar Büyükcınar vd. (İstanbul: Kalem Yayınları, 1979), 2/637.

şura prensibini kendilerine mahsus bir tarzda pek çok alanda kullandıkları bilinmektedir. Şu hâlde Müslüman olmayan insanlar da birbiriyle müşavere yapmaktaydılar.²³ Biz burada sınırlılıklarımızdan ötürü bu uygulamayı yalnızca İslam öncesi Arap kültürü çerçevesinde ele almakla yetineceğiz. Söz konusu kültürde savaş, barış ve diğer önemli işler hakkında kabile reisinin tek başına hareket etmediğini, bir meclisin bulunduğunu ve kararların bu meclis üyeleri ile birlikte alınıp yürürlüğe konulduğunu bilmekteyiz. Ancak İslam ile birlikte kabile ve akrabalık anlayışına dayalı şûrâ prensibinin kullanım alanı genişletilmiş, toplumsal bir yönetim ilkesi haline getirilmiştir.²⁴ Diğer bir deyişle her bir fert, inanç kardeşliği zemininde toplumun tam bir üyesi olmuş, kabile eksenli sınırlı bir şûra uygulamasından ortak aklın hüküm verdiği daha büyük kitleleri için içine katan kapsayıcı şûraya geçilmiştir.

Şûra prensibinin Arap Kültür tarihindeki yeri; Kusay b. Kilab, Mekke'nin ve Kâbe'nin yönetimini ele geçirdikten sonra Kâbe'nin yönetimini kaybeden ve Mekke'nin etrafında dağınık halde yaşayan Kureyş kabilesinin bütün kollarını bir araya getirmesiyle belirginleşir.²⁵ Kusay, Kâbe ve Mekke ile ilgili görevlerden önemli olanlarını kendi kabilesinin kontrolüne almış, böylece Kureyş kabilesinin bölgedeki nüfuzunun artmasını sağlamıştır. Nitekim hükümet fonksiyonları, Kureyş kökenli on kadar ailenin elinde bulunmakta ve idari işler çok sayıda fert tarafından yürütülmekteydi. Bir nevi “bakanlar kurulu” olarak tanımlanabilecek bu yapı, yetişkin bütün vatandaşların katıldığı şûra esaslı bir “parlamento”nun kontrolü altında çalışmaktaydı.²⁶

Kusay'ın hâkimiyeti ile birlikte Mekke çok zenginleşmiş, idari sistem yeni baştan organize edilmiş ve katılımcılığın öne çıkarıldığı bir yapıya dönüştürülmüştü. Kusay, yönetim merkezi olan Dâru'n-Nedve'yi²⁷ tesis ederek

23 Bk. Türcan, “Şûra”, 39/230; Nuran Koyuncu, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Şûra* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 10-31; Ronald L. Nettler, “Islam, Politics and Democracy: Mohamed Talbi and Islamic Modernism”, *The Political Quarterly* 71/4 (2000), 55.

24 Abdurrahman Altuntaş, *Kur'an'da Temel Siyasi Kavramlar* (İstanbul: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2013), 35.

25 Bk. Sami Kiliçli, *Mekki Surelerde Mü'minlerin Müşrikler ve Ehl-i Kitap ile İlişkileri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 497.

26 Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi: Hayatı ve Faaliyeti*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1980), 1/27; Harun Han Şirvani, *İslam'da Siyasi Düşünce ve İdare Üzerine Araştırmalar*, çev. Kemal Kuşçu (Ankara: Nur Yayınları, 1965), 25.

27 Nedy, insanların bir araya gelmesi ve oturması ve bu şekilde bir meclis oluşturması anlamına gelir. Nedve'nin görüşleri bildirmek için toplanma şeklindeki anlamından hareketle Dâru'un-Nedve de meşveret yapmak üzere meclisin toplandığı yer anlamına gelir. Bk.

kırk yaşına gelen her vatandaşın buraya gelip şehirle ilgili işlerin münakaşalarına katılabilmesini sağlamıştı. Dâru'n-Nedve'nin merkezi önemi; sosyal, politik, ekonomik ve medeni alanları da kapsayacak şekilde oldukça genişti.²⁸ Örneğin savaş ve barışa bu mecliste karar verilirdi. Alınan karara her kabile ve her fert uymak zorundaydı. Kusay önemli bir karar vermek istediği zaman, Kureyş'in ileri gelenlerinden oluşan kabile meclisini toplar ve kararlarını burada alırdı. Kabile reisleri bu mecliste her bir akraba grubunun temsilcisi olarak bulunmaktaydı.²⁹ Örneğin hicretten önce Ebû Cehil'in teklifi ve yoğun ısrarı sonucunda Hz. Peygamber'in her kabileden bir gencin katılımıyla kurulacak bir imha timi tarafından öldürülmesi için verilen karar bu mecliste alınmıştı. Yine asıl gayesi hac veya Mekke panayırlarına gelen kimselere yardım etmek olan ve şehrin sakinlerinden yıllık olarak alınan Rifâde vergisinin uygulamaya konulması da söz konusu mecliste alınan önemli kararlardanı.³⁰ Bu yetkiler ve yükümlülükler, Dâru'n-Nedve'nin İslam öncesi Arap kültürünün dokusuna geniş olarak yayıldığına işaret ediyordu. Bütün bunların ışığında Dâru'n-Nedve, Cahiliye Dönemi Araplarının en fonksiyonel ve otoriter kurumu olduğu söylenebilir. İslam'ın gelmesiyle birlikte Daru'n-Nedve üzerinden gerçekleştirilen uygulamalar Daru'l-Erkam, Peygamber Mescidi vb. mekanlara kaymış, Hz. Peygamber *vahyin belirlemediği hususlarda* ashabıyla istişarede bulunmuş ve bizlere bu konuda çok değerli ve önemli bir miras bırakmıştır.

---

el-İsfahânî, *Müfredât*, 1432; Mütercim Asım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît-Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014), 6/6010; Eyüp Sabri Paşa, *Mir'âtü Mekke*, (Konstantaniyye: y.y., 1301), 315.

28 İzzet Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Mehmet Yolcu (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1989), 2/140.

29 Ferdiyetlerine ve özgürlüklerine aşırı düşkünlükleri sebebiyle hiçbir zaman kral yetki ve otoritesine sahip kişiler tarafından yönetilmeye razı olmayan Arap toplumunda kabile, zenginlik, yaşça olgunluk ve şeref gibi şahsi meziyetleri ile tanınan, kutsal değerlerle yüklü olduklarına inanılmayan, eşit hak sahipleri arasından seçilen ve kendilerine şeyh, reis veya seyyid adı verilen kişiler tarafından idare edilmiştir. Siyasî ve sosyal tabakalaşmanın olmadığı bu ilkel sistemde, kabile reisi sadece eşitler arasında öne çıkan biridir. Kolektif sorumluluk bilinci de buradan gelmektedir. Nitekim idarecilik vazifesi emretmekten çok, hakemlik yapmak, istişare heyetini organize etmektir. Yöneticiye emretme değil, kabilesini diğer soylara karşı temsil etme sorumluluğu verilmiştir. Geniş bilgi için bk. Cevad Ali, *el-Mufasssal fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam* (Bağdat: Matbûatü'l-Mecma'i'l-İlmiyyi'l-İrâki, 1993), 4/344-354; Corci Zeydan, *İslam Medeniyeti Tarihi*, çev. Zeki Meğamiz (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1976), 4/35-36; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/23.

30 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/35; Ethem Ruhi Fıçlalı, "Dârünnedve", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/556.

3. Hz. Peygamber ve Şûra

Hz. Peygamber Dönemi incelendiğinde “şûra” ilkesinin toplumsal hayatta yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. *Herhangi bir konu hakkında ayet inmişse o konuda istişarede bulunmayan Hz. Muhammed’in, hakkında ayet bulunmayan konularda genellikle ashâbının fikirlerine başvurduğu bilinmektedir.*³¹ Nitekim Hz. Ali kendisine “Sen dünyadan göçtükten sonra Kur’an ve sünnette hükmünü bulamadığımız bir mesele hakkında nasıl bir metot izleyelim?” diye sorduğunda “Ümmetimden Allah’a itaatkâr olan ve işinde ehil olanları bir araya toplayarak onlarla istişare edin. Sadece bir kişinin fikrini esas alarak sakın karar vermeyin.”³² şeklinde şurayı tavsiye eden bir içerikle cevap vermiştir. Cabiri, Hz. Peygamber’in kendini müstebit bir reis veya melik olarak görmek yerine, “nebî” ve “resûl” olarak tanıttığını söyler. Dahası, onun etrafında bulunan Müslümanlarla ilişkisinin temelindeki esas, ‘hükmedilenler’ veya ‘yönetilenler’ değil, ‘ashab’ ya da ‘sahabe’ şeklinde ifade edilebilecek arkadaşlık duygusudur. Söz konusu arkadaşlık ise Mekke Dönemi’nden yani işin en başından beri ‘şûra’ ilkesi üzerine kurulmuştur.³³

Hz. Peygamber’in karar alırken, arkadaşlarının görüşlerine daima değer vermiş olması; sorunların çözümünde sivil otoriteyi başka bir ifadeyle cinsiyet, milliyet, din ve ırksal açıdan farklılıkları dışarıda bıraktıran bir toplumsal mutabakatı dikkate alarak hareket ettiğini göstermektedir.³⁴ Doğrusu

31 Rivayetlerde Hz. Peygamber’in yaşadığı toplum içerisinde istişareye en fazla önem veren kişi olduğu bildirilmektedir. Ebû Hüreyre’den gelen, “Allah Resûlü kadar istişareye önem veren ikinci bir kişiyi görmedim.” Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *el-Câmiu’l-kebir* “Cihad”, 35. şeklindeki ifade bunu doğrular niteliktedir.

32 Fazlurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, çev. Komisyon (İstanbul: İnkılâb Yayınları, 1996), 1/384. Arkoun, Hz. Muhammed’in etrafında kendileriyle şûra ilkesini veya tavsiyesini gerçekleştirdiği on kişilik, oy hakkına sahip bir heyetin olduğunu belirtir. Farklı kabilelerin güç ve itibar sahibi isimlerinden oluşan bu ekip, Arap toplumundaki siyasî ve toplumsal güçleri temsil etmekteydi. Bk. Muhammed Arkoun, *Tarihiyyetu’l-Fikri’l-Arabî* (Beyrut: y.y., 1986), 175. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer ile Evs ve Hazreç kabilelerinin önemli şahsiyetlerinden kabul edilen Sa’d b. Muaz ve Sa’d b. Ubade’nin Hz. Peygamber’in en fazla istişarede bulunduğu kişiler olduğu rivayet edilmektedir. Bk. Ebû Muhammed Cemâlüd-dîn Abdümelik İbn Hişam, *es-Sîretu’n-Nebeviyye* (Beyrut: Dâru’l-Kitabu’l-Arabî, 1990), 3/174.

33 Muhammed Âbid el-Cabirî, *el-Aklu’s-Siyâsiyyi’l-Arabî* (Beyrut: y.y., 1990), 366; Roger Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, çev. Cemal Aydın (İstanbul: Pınar Yayınları, 1996), 14.

34 Burada özellikle kadınların görüşlerinin de Hz. Paygamber tarafından dikkate alındığını ifade etmemiz gerekir. Nitekim o, “Kendilerini ilgilendiren hususlarda kadınlarla istişare edin.” Bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Beyrut, ty.), 4/192; İbnu’l-Esîr, Ali b. Muhammed el-Cezerî, *Üsdü’l-Ğâbe fî Ma’rifeti’s-Sahâbe* (Kahire: y.y., 1970), 4/15.) ve “Kızları

Allah da elçisinden bunu yapmasını istemektedir.³⁵ İnsanların sahip oldukları özellikleri hesaba kattığımızda Kur'an'ın net olarak belirlediği hususların dışında daha iyiye ulaşabilmeleri, fikir alışverişinde bulunmalarıyla mümkün olabilir.³⁶ Bu bağlamda Hz. Peygamber'in şûra konusundaki uygulamalarının, ashabını kendisinden sonraki sürece hazırlamak, bireysel ve toplumsal seviyede karşılaşılabilecek sorunların çözümünde *şûranın* bir ilke olarak Müslümanlarca örnek alınmasını ve uygulanmasını sağlamak amacını taşıdığı ileri sürülebilir. Başka bir deyişle Hz. Peygamber, ümmeti ondan sonraki süreçte kendi ayaklarının üzerinde durabilen bir gelişmişlik seviyesine yükseltmek istemiş, şûra konusundaki uygulamalarıyla bireyleri bu yönde adeta eğitmiştir. Böylece kendisiyle ilgili kararları, aralarında danışarak çözecek bir toplumsal yapının temellerini atmıştır.

İstişare konusunda sıkça örnek verilen “Siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz.” sözünün de tutarlı bir zeminde anlaşılması önemlidir. Buna göre Hz. Peygamber'in hurma aşılarken gördüğü Medinelilere kendi görüşüne göre bu işlemi yapmanın doğru olmadığını ifade etmesi üzerine onlar da aşılamaı bırakmışlardır. Ancak aşılınmayan hurmalar az ürün verince durumdan haberdar edilen Hz. Peygamber ashabına “Siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz.” dedikten sonra şöyle demiştir: “Ben ancak bir insanım, size dininizle ilgili bir şey emredersem onu alın, kendi görüşüme göre bir şey emredersem (unutmayın ki) ben ancak bir insanım.”³⁷ Bu ifade ile Allah'ın elçisi, insan olması hasebiyle uzmanı olmadığı bazı konularda eksiklikler taşıyabileceğini ya da hata yapabileceğini ifade ederken, günlük işlerde ümmeti meydana getiren bireyler arasında spesifik bir takım konularda kendisinden daha bilgili insanların bulunabileceğine işaret etmektedir. Nitekim “İyi bilin ki, Allah ve Rasûlü'nün müşâvereye ihtiyacı yoktur. Ancak Allah Teâlâ bunu benim ümmetime bir rahmet kıldı. Onlardan her kim istişare ederse doğru ve yerinde hareket etmekten mahrum olmaz. Her kim de istişareyi terk ederse hatâdan kurtulamaz.”³⁸ şeklindeki ifadesi, istişare yapılamayacak alanın va-

hakkında kadınlara danışınız.” Bk. Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *es-Sunen* (Mısır: Matbaatü's-Saâde, 1952), “Nikâh”, 23. buyurarak bu durumu ortaya koymuştur.

35 Âl-i İmrân 3/159; eş-Şûrâ 42/38.

36 Ahmet Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine* (Ankara: Birleşik Yayınları, 1992), 80, 89-90.

37 Bu konudaki rivayetler için bk. Ebu'l Huseyn el-Haccâc el-Müslim, *Sahîh'u-Muslim* (Riyad: Dâr'u-Taybe, 2006), “Fedâil”, 139, 140, 141.

38 Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şu'abü'l-İmân*, nşr. M. Saîd b. Besyûnî Zağlûl (Beyrut: y.y., 1990), 6/76.

hiy ile belirlenen bir içeriğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle vahiy belirleyen Allah olduğu için Hz. Peygamber'in elçi olması bakımından istişareye ihtiyacı yoktur. Ancak o, ümmetine günlük yaşantıda kendisi de dahil olmak üzere ister alim ister cahil kim olursa olsun herkesin danışmaya ihtiyaç duyması sebebiyle buna önem vermesi ve uygulaması gerektiği konusunda örnek olmak için istişareyi bir ilke olarak öne çıkarmıştır.

Hz. Peygamber'in istişare ile ilgili uygulamalarında dikkat çekici başka bir husus, sahabenin bu konudaki tepkileridir. Nitekim onlar pasif bir alıcı konumunda olmak yerine, bazen Hz. Peygamber'in kendi içtihadı olan kimi karar ve uygulamalarını eleştirmiştir. Adalet ve hoşgörü zemininde karşılıklı yapılan münazaralar neticesinde, kimi zaman Hz. Peygamber, kimi zaman da sahabe görüşlerini değiştirmiştir. Zira tek amaç toplum için en faydalı olanı ortaya koymaktır. Sahabenin kendisinde böyle bir hakkı görmesi çok önemlidir. Hz. Peygamber ve sivil otorite olarak kabul edilebilecek bu güç arasındaki ilişki şekli, söz konusu dönemde yöneticiye itaat konusundan ne anlaşıldığı hususunda önemli ipuçları içermekte, aynı zamanda İslam'ın bireye verdiği değeri de çarpıcı bir tarzda ortaya koymaktadır. Nitekim Kur'an-Kerim'de yer alan "Şayet bilmiyorsanız bilenlere sorun."³⁹ ayet-i kerimesinin, Hz. Peygamber'in "Siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz"⁴⁰ şeklindeki hitabıyla birlikte değerlendirildiğinde bireye verilen önem çerçevesinde anlaşılması, daha isabetli görünmektedir. Aynı zamanda içtihadı yani Müslümanların yeni karşılaşılan sorunları 'nass'ların ışığında, akıl ve tecrübeye göre yeniden yorumlamaları ve hüküm vermelerine yüklenen önem, bunun sonucu olsa gerektir.⁴¹

Hz. Peygamber ve sahabe arasındaki ilişkide dikkat çekici bir diğer özellik, arkadaşlarının onun söylediklerinin vahiy eseri mi yoksa kendi kişisel görüşü mü olduğunu anlamak konusundaki uzmanlıklarıydı. Çünkü sahabe, -bu uzmanlığın kazandırdığı farkındalık ile olsa gerek- bazı durumlarda "Ey Allah'ın elçisi bu konuda vahiy mi mevcut, yoksa bu senin görüşün ve kararın mıdır?" şeklinde cesaretle ona soruyordu.⁴² Hz. Peygamber'in buna tepkisi

39 en-Nahl 16/43.

40 Bk. Müslim, "Fedâil", 141.

41 Bk. Atilla Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1998), 79. Ayrıca bk. Ahmet Arslan, *İslâm Demokrasisi ve Türkiye* (Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, 1995), 114.

42 Bk. Hasan Onat, "Hz. Muhammed'in Siyasî Liderliği Beşeri Bir Sorumluluktur", *Akşam Gazetesi* (02 Ekim 2009).

ise kızmak ve karşısındakilere hakaretler ederek azarlayıp huzurundan kovmak yerine, bıkmadan, usanmadan büyük bir hoşgörü ile onlara cevap vermek oluyordu. Hz. Muhammed'in uygulamalarında düşünce özgürlüğüne verilen önem, farklı düşüncelerin bir araya gelerek bir zenginlik oluşturmasını sağlıyordu. Zira o, bir peygamber olmasına rağmen etrafındakilere düşüncelerini zorla kabul ettirmek gibi bir yol izlememiştir.⁴³ Sahabe ise Hz. Peygamber'in kararlarını ikna olmaksızın kabul etmemiş, aksine sorgulamıştır.⁴⁴ Hz. Peygamber de böylesi bir tavrı, kendisine karşı bir başkaldırı olarak algılamamıştır. Çünkü burada sorgulanmaya konu olan şey, onun elçilik yönü ile ilgili olmayıp, Hz. Peygamber'in tasarrufları, yani insan olarak kendi anlayışının ürünü olan içtihatlarıdır.

Öyle anlaşılıyor ki sahabe için Hz. Peygamber, Kur'an'da da ifade edildiği gibi öncelikle bir *beşer*dir ve aralarındaki ilişki büyük ölçüde bu zemin üzerine kurulmuştur. Doğrusu, sağlıklı ve tutarlı bir nübüvvet anlayışı da ancak Hz. Peygamber'in varlıksal olarak insan, statü olarak elçi olduğunu kabul etmekle mümkün olabilir. Buradan hareketle Müslümanın, akla, vahye ve olguya başka bir ifadeyle hayatın gerçeklerine ve Allah'ın evren için koyduğu yasalara uygun olmayan bir durumla karşılaştığında, tepki vermeyip, görmezlikten gelerek sessiz kalması doğru olan bir davranış olmasa gerektir. Aksine İslam'ın ruhuna ve sünnete uygun olan tavır, doğru olanı ortaya çıkarmak için her türlü çabayı kararlılıkla ortaya koymak ve doğrudan yana bir duruş sergilemektir.

Hz. Peygamber'den sonra onsuz hayata intibakta zorlanan Müslümanların aşmaları gereken ilk problem yönetici seçimi olmuştur.⁴⁵ Zira Hz. Peygamber, sağlığında kendisinden sonraki süreçte kimin yönetici olacağına dair herhangi bir isim vermediği hatta işarette dahi bulunmadığı gibi Müslüman toplumun yönetiminin nasıl devam edeceği konusunda da herhangi bir şey söylememiştir. Kur'an'da adalet, liyakat ve danışarak iş yapma sosyo-siyasi etik ilkeler olarak öne çıkarılmış, herhangi bir rejim şeklinden bahsedilmemiştir. Çünkü rejim biçimleri zaman ve zemine uygun olarak insanların ürettikleri olgulardır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in, herhangi birisini kendisinden sonra yönetici olarak ta'yin etmemesi veya belirli bir seçim tarzı vazetmemiş olması,

43 Muammer Bayraktutar, "Hz. Peygamber'in Örnekliliği Bağlamında Olaylar Karşısındaki Azim ve Kararlılığı", *EKEV Akademi Dergisi* 16/50 (2012), 77.

44 Bk. Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 227; Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, 73.

45 Bu konuda önemli bir çalışma için bkz. Ahmet Akbulut, *Sahabe Devri İktidar Kavgası* (Ankara: Otto Yayınları, 1. Baskı, 2015).

hem olgusal gerçekliklerle hem de Kur'ân'ın bu konudaki yaklaşımıyla tam bir uyum içindedir. O, iktidar meselesini Müslümanların yaşadıkları zaman ve zemine uygun olarak kendi başlarına çözmeleri gerektiğini düşünmüştür. Aslında bu tarz bir yaklaşım, onun devrinin hâkim anlayışı ve geleneğine son derece uygundur.⁴⁶ Dahası, ontolojik egemenlik Allah'ın yetkisi altında iken siyasi egemenlik alanı insana bırakılmıştır. İnsanın “halife” kılınmasının anlamı da budur. Öyleyse siyasi alandaki tüm faaliyetlerin, başarıların ya da başarısızlıkların, övgü ya da yerginin, muhatabı bellidir.

Hz. Peygamber'in yaşantısı boyunca sıkça başvurduğu şura ilkesinin başka örnekleri de bilinmektedir. Nitekim, Bedir Savaşın karargâhın nereye kurulacağı önce yapılan istişare ile belirlendiği⁴⁷ gibi savaş bittikten sonra esirlerle ilgili nasıl bir yol izleneceğine de istişare sonucunda karar verilmiştir.⁴⁸ Başka bir tipik örnek Uhud Savaşı'ndaki karar alma sürecinde yaşanmıştır. Peygamberimiz ve sahabenin bir kısmı aksi düşüncede olmalarına rağmen, istişare sonucunda genç sahabilerin çoğunluk sağlamaları üzerine savunma yerine meydan savaşı yapılmasına kararı verilmiştir.⁴⁹ Savaş sırasında komutanın emrine itaat etmeyen okçular yerlerini değiştirmiş ve bu teknik hata neticesinde, Müslümanlar zor bir duruma düşmüştür.⁵⁰ Doğrusu burada ortaya çıkan olumsuz sonucun sebebinin emre itaat etmeyenler yerine, kararın istişare yoluyla alınmasında aranmaya çalışılması, sağlıklı bir yaklaşım olarak değerlendirilemez. Zira bu konuda istişare etmek yanlış bir hareket tarzı olsaydı, buna en başta peygamberin izin vermemesi gerekirdi. Aksine Uhut'taki başarısızlığa rağmen Hendek savaşında da yine istişare yapılması, Hudeybiye Antlaşması⁵¹ ve Te-

46 Bk. Bernard Lewis, *Tarihte Araplar*, çev. Hakkı Dursun Yıldız (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1979), 57; Ziyâüddin Rayyis, *İslâm'da Siyasî Düşünce Tarihi*, çev. İbrahim Sarımsı (İstanbul: Nehir Yayınları, 1995), 110.

47 Bk. Muhammed b. Ömer el-Vakîdî, *Kitabu'l-Megazi*, thk. M. Jones (Beyrut: y.y., 1989), 1/53-54; Takuyiddin Ahmed b. Ali el-Makrizî, *İmtâu'l-Esmağli'l-Makrizî*, tash. Fethullah Huleyf (İstanbul: y.y., 1979), 1/77-78; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd*, terc. ve thk. Muzaffer Can (İstanbul: Cantaş Yayınları, 1990), 3/1159.

48 Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), 2/440.

49 Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *Sîretu İbn İshâk*, thk. Muhammed Hamidullah (Konya: Hayra Hizmet Vakfı Neşriyat, 1981), 332-333.

50 Bk. Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah İbn Şihâb ez-Zührî, *el-Meğâzî*, çev. Mehmet Nur Akdoğan (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 69; İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 3/174.

51 İbn Hişam, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 3/261; İzzuddin Ebû'l Hasan Ali b. Muhammed İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, thk. Ömer Abdusselam et-Tedmirî (Beyrut: Dâru'l Kitâbi'l Arabiyye, 1997), 2/89.

bük Seferi gibi daha sonraki olaylarda da sahabenin fikirlerine müracaat edilmesi,⁵² bu ilkenin Hz. Peygamber tarafından Müslüman toplum içerisinde ne kadar yaygınlaştırıldığıнын önemli bir göstergesidir.

4. Şura-Demokrasi Karşılaştırılması

Çoğunluğu Müslüman olan birçok araştırmacı tarafından ele alınan şura ile ilgili birikim incelendiğinde bazı yazarların Kur'an'da yer alan ayetleri bir tavsiye, Hz. Peygamber'in konuyla ilgili uygulamalarını ise birer örnek olarak anladığı görülmektedir.⁵³ Bunun yanında, şûrayı Allah'ın kat'i bir emri ve tüm işlerde kesinlikle yerine getirilmesi gereken İslâmî bir prensip olarak anlayan yazarların⁵⁴ da var olduğu bilinmektedir. Yine söz konusu araştırmacıların bir kısmına göre şûra, İslam'ın da temel esaslar olarak vaz' ettiği adalet, liyakat ve sorumluluk gibi bu günkü devlet organizasyonlarınca benimsenmiş olan modern ve demokratik formların geçmişteki uygulanma şeklidir. "Adı geçen müellifler bu teorik ilkeleri tahlil etmişler, şûra uygulamasına ilişkin değişik örnekler/hadiseler sunmuşlar ve bu hadiselerden hareketle, kimi kez bu günkü modern parlamenter sistemin geçmiş/mukaddem birer örneği olarak kabul ettikleri demokratik nitelikli bir istişare sisteminin var olduğu sonucunu çıkarmışlardır."⁵⁵ Böylece İslam dini ve demokrasi arasında bir uzlaşma olduğunu ispatlamaya çabalamışlardır.

Diğer taraftan şûra ve demokrasinin arasında net bir ayrıma giderek *şûranın* tamamen istatistiğe dayalı, vekâlet yoluyla gerçekleştirilen bir ilke olmasından hareketle, yozlaşmış her türlü demokrasi şeklini reddettiğini ileri sürenler de olmuştur.⁵⁶ Dahası, demokrasinin Hristiyan Batı üretimi bir ilke olduğu şeklindeki yaklaşımın da devreye girmesiyle İslâm ve demokrasi arasında *uzlaşma* değil, birbirlerine ancak alternatif olabilecek şekilde *çatışma* ol-

52 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd, *Futuhu's-Şam* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 3/990-991.

53 M. Halid İshakî, "İslâm Siyaset Teorisinin Sorunları", *İslâmî Siyâset Teorisi ve Sorunlar*, çev. Halim Sırçancı (İstanbul: Ekin Yayınları, 1997), 60; Hüseyin Atay, "Allah'ın Halifesi İnsan", *AÜİFD* 18/1 (1970), 75; Nadim Macit, *Din-Siyaset İlişkisinin Teolojik Yorumu* (Ankara: Seba Yayınları, 2000), 28.

54 Muhammed Esed, *İslâm'da Yönetim Biçimi* (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2002), 64; Taha Abdülbaki Sürur, *Kur'an Devleti*, çev. H. Hüseyin Yılmaz (İstanbul: Özgü Yayıncılık, ts.), 148; Fazlurrahman, "İslâm'da Devlet İdaresi", *Değişim Sürecinde İslâm*, ed. J. Esposito-J. Donohue, çev. Aydın Ünlü-Ali Yaşar Aydoğan (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 276 vd.; Muhammed Umara, *İslâm ve İnsan Hakları*, çev. Asım Kanar (İstanbul: Denge Yayınları, 1992), 33-34.

55 Marin, "İslam'da Şura ve Endülüs Uygulaması", 145.

56 Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 21.

duğunu temellendirmeye çalışılmıştır.⁵⁷ Öyle anlaşılıyor ki şûranın hükmünün ne olduğu konusunun yanında demokrasi ile ilişkisi hakkında ortaya konan görüşler, geniş tartışmalara sebep olmuştur.

Hemen söylemeliyiz ki “şûra” ve “demokrasi” aynı şeyler değildir. Böylesi bir kanaatin gerekçesi, iki olgu arasındaki çok bariz bir farkın varlığıdır. Buna göre İslam, kuralları insanların dünya ve ahiret mutluluğunu hedefleyen Allah tarafından konulmuş bir dindir. Başka bir ifadeyle dinin sahibi Allah’tır. Demokrasi ise süreç içerisinde insanların akıl, irade, bilgi ve birikimlerine dayalı olarak ortaya çıkardıkları siyasi bir ilkedir. Öyleyse demokrasinin sahibi insandır. Bu bağlamda politik tasarımların meşruluk kaynağını dinde değil, “insanın yaratılıştan sahip olduğu yapısal formlarında ve toplumsal bir varlık oluşunda aramak daha tutarlı görünmektedir.”⁵⁸ Ayrıca demokrasilerde karar verme aşamasında sayısal çoğunluk yeterli unsur olarak görülürken –ki bunun her zaman olumlu sonuçlar vermediği, ideal olana götürmediği bilinmektedir– şûrada ana unsurun bilgi, tecrübe ve güven zemininde ortaya çıkan “alan uzmanlığı” olduğu görülmektedir. Sorunların çözümünde alan uzmanlığının sayısal çoğunluktan çok daha önemli olduğu izahattan varestedir. Nitekim bireysel olarak gelişmiş, eğitilmiş ve kaliteli insanlardan oluşan toplumlarda, sahasında uzman olan insanların görüşleri etrafında toplanılarak sayısal çoğunluğun da bu yönde oluşturulduğu görülmektedir. Şu hâlde bu iki farklı kavramı birbirinin tamamen zıddı veya alternatifi olmadığı gibi birbiriyle tamamen uyuşan hatta aynı şeyin biri eski diğeri de yeni sürümü unsurlarınımsı gibi takdim etme şeklindeki yaklaşım isabetli gözükmemektedir. İslam’ı bir din, demokrasiyi ise bir yönetim şekli olarak kendi mecralarında değerlendirmenin daha doğru olacağı açıktır.

Şûranın, sadece siyasî ve teknik bir ilkedен ibaret olmayıp genel nitelikli bir içeriğe sahip olduğunu daha önce ifade etmiştik. Bu durumda hayatın her aşamasında söz konusu ilkeye göre hareket etmeye çalışmak gerekmektedir. Doğrusu siyaset de yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır. Bu bakımdan şûra ilkesi sağlıklı bir şekilde işletilip geniş bir zemine yayılabilirse, siyasal egemenliğin kaynağının halk olması sağlanabilir. Ancak Müslüman siyasî tarihi incelendiğinde şûra kavramının halka değil, siyasi iktidarlara tahsis ya da teslim edildi-

57 Bu tarz iddialara yer veren çalışmalar için bk. Mahmut Ay, “Tanrı Tasavvurunun Politik Tasarımlara Yansıması”, *AÜİFD* 46/2 (2005), 127; Yumni Sezen, *İslâm’ın Sosyolojik Yorumu* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 331, 334; Esposito-Voll, *İslâmiyet ve Demokrasi*, çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1998), 12-13, 41 vd.

58 Ay, “Tanrı Tasavvurunun Politik Tasarımlara Yansıması”, 127; Sezen, *İslâm’ın Sosyolojik Yorumu*, 327-328.

ği görülmektedir. Siyasi iktidarlar ise *şûrayı* yerleştirmek ve yaygınlaştırmak konusunda gereğini yerine getirmemişlerdir. Buna bağlı olarak “İslâm dünyasının en ciddi sorunlarından biri, *şûranın* yeterince yer bulamadığı geleneksel Müslüman kültürü ile demokrasiyi bağdaştıramamasıdır. Zira söz konusu siyasal kültür topluma değil, yöneticiye güven doğrultusunda oluşmuştur.”⁵⁹ Dolayısıyla Müslüman dünya, İslam’ın en temel kavramlarından bir tanesi olan *şurayı*, tam anlamıyla somutlaştıramadığı için zamanın ruhunu yakalamak açısından güncelliğini koruyan bir problematik olarak demokrasiyi anlamlandırma noktasında da iyi bir imtihan verememiştir. Sonuçta Müslümanlar bu dünyada tutarlı ve sürdürülebilir bir siyasi gelenek oluşturmaktan da uzak kalmıştır. Bu yüzden Müslüman toplumlar bir sonraki başlıkta ele almaya çalışacağımız pek çok kazanımdan ne yazık ki mahrum kalmıştır.

5. İstişarenin Kazandırdıkları

İstişare ilkesinin bireysel ve toplumsal anlamda tesis ettiği ve yaygınlaştırdığı en önemli unsur, güven duygusu olsa gerektir. Gerçekten de hem istişare talep eden hem de talep edilen açısından bakıldığında iki tarafı aynı masa etrafında buluşturan ana unsur, güven duygusudur. Kişi ancak güvendiği birisinden akıl, bilgi ve tecrübe talep eder. Kendisinden akıl, bilgi ve tecrübe talep edilen ise bildiklerini en iyi ve samimi bir şekilde aktardığı takdirde şahsına karşı ortaya konan güveni boşa çıkarmadığı gibi tam anlamıyla karşılık vermiş olur.⁶⁰ Nitekim Hz. Peygamber *hakkında ayet bulunmayan konularda* ashabıyla sürekli istişarede bulunurken onlara güvendiğini ortaya koyuyor, böylece sahabenin özgüven sahibi bireyler haline gelmesini hedefliyordu. Hz. Peygamber’in böyle davranmasının sebebi, özgüven sahibi olmadan kişilik sahibi olunamayacağını bilmesi olsa gerektir. Bunun yanında ümmetin ondan sonraki süreçte kendi ayakları üzerinde durabilecek bir olgunluğa ulaş-

59 Ahmet Akbulut, “Din Laiklik ve Demokrasi Üçgeni”, *AÜİFD* 39/2 (1999), 269; John L. Esposito - James P. Piscatori, “Democratization and Islam”, *Middle East Journal* 45/3 (Summer 1991), 434.

60 Nitekim Hz. Peygamber, “Müsteşar mü’temendir.” diyerek bu duruma işaret etmiştir. Bk. Tirmizî, “Edeb”, 57; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 114. Konuyla ilgili olarak kendisine “Kim, bir kardeşine, gerçeğin başka olduğunu bildiği halde (gerçek dışı olan şeyi) tavsiye ederse ona ihanet etmiş olur.” Bk. Ebû Davûd, “İlim”, 8; “*Biriniz (din) kardeşine danıştığı zaman, danışılan kimse ona hak ve doğru bildiğini söylesin.*” Bk. Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd İbn Mâce. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuad Abdulbaki (Kahire: y.y., 1954), “Edeb”, 37, “Kişi bildiği bir şey kendisine sorulduğu zaman onu gizlerse, Allah, Kıyamet günü o kimseyi ateşten bir gemle (yularla) bağlar.” Bk. Ebû Davûd, “İlim”, 9. gibi rivayetlerin de atfedildiği görülen Hz. Peygamber’in, bu sözleriyle adeta bir önceki ifadesini detaylandırdığı anlaşılmaktadır.

ması da ancak özgüven sahibi bireylerden oluşan bir topluluğun varlığıyla mümkün olabilecektir. Dolayısıyla Allah'ın eğittiği ve olgunlaştırdığı Hz. Peygamber'in, ashabını da bu konuda şîra ilkesi yoluyla eğittiği söylenebilir.

Nitekim Kur'an'da da bireyin önemi ve biricikliğin her fırsatta öne çıkarılması tesadüf değildir. Bu nedenle din bireyde başlar ve bireyde biter. İşte istişare bireyin öne çıkmasını, alınan kararlara aktif olarak katılmasını sağlayan bir ilkedir. Bunun yanında herhangi bir konuda birisine danışmak, danışılan kişinin şahsına verilen önem ve değeri de ortaya koymaktadır.⁶¹ Zira kişi, hayatında pek çok insanla iletişim içerisinde olmasına rağmen, önemli meselelerini bunlar arasından seçtiği özel insanlara danışarak çözmeye çalışır. Danışılan insanın ona yüklenen böylesi bir değer farkında olması, kendisine danışan insanla arasındaki ilişkinin kardeşlik, sevgi ve saygı gibi güçlü zeminlerde gerçekleşmesini ve yaşanmasını beraberinde getirecektir.

Kendisinininkinin dışında başka insanların akıl, bilgi ve tecrübelerine saygı duyan insanlar, bu tercihlerinin müspet anlamda karşılığını bireysel ya da toplumsal anlamda mutlaka bir şekilde elde ederler. Nitekim istişare faaliyeti sonucunda bilinmeyen ya da tespit edilemeyen gerçekler ortaya çıkarılır. Söz konusu gerçeklerin ışığında insanların aynı konuda ortaya koydukları gayretle çoğunluğun genel olarak üzerinde uzlaştıkları fikir ya da fikirler elde edilir. Bu aynı zamanda o ana kadar ulaşabilen hata ihtimali en az, doğru olma olasılığı en yüksek görüş olma niteliği de taşır. Üzerinde uzlaşa sağlanan ve doğruluk derecesi en yüksek seviyede olarak kabul edilen görüşün beraberinde getirdiği karizma hesaba katıldığında, uygulama alanında da başarılı olması ve bireyleri mutlu etmesi daha muhtemeldir. Bunun yanında istişare birden fazla bireyi işin içerisine soktuğu için önce sorumluluk daha sonra da oluşacak iş yükü paylaşılmış olur.⁶² Böylece insanları ilgilendiren pek çok önemli problem halkın yönetime/karar alma sürecine katılmasıyla daha kolay, etkili ve hızlı bir şekilde çözülebilir.

İstişarenin amacına ulaşması için danışılan kimselerin sahasında uzman olması gerekmektedir. Zira alanında ihtisas sahibi olmayan insanlara başvurmak ve onların söylediklerine itibar etmek, sorunu çözmek bir tarafa problemin daha da kronik bir hale evrilmesine neden olabilir. Başka bir ifadeyle alanında uzman olan güvenilir insanlara danışarak karar verip uygulayanlar pişmanlık yaşama ihtimalini en aza indirirken, yetkin olmadığı konularda yanlış ya da eksik şekilde istişarede bulunanlar, pişmanlığı ağır bir şekilde yaşadığı

61 Bayraktutar, "Hz. Peygamber'in Örnekliği Bağlamında Olaylar Karşısındaki Azim ve Kararlılığı", 77.

62 Levent Köker, *Demokrasi Üzerine Yazılar* (İstanbul: İmge Kitabevi, 1992), 25.

gibi bu durum ciddi psikolojik travmalar üretebilir. Bu bağlamda *şûranın* vazgeçilmez uzmanlık ile “ulu’l-emr” kavramları arasında yakın bir ilgi olduğu görülmektedir. Nitekim Elmalılı Hamdi Yazır, Nisa 4/83’te geçen ulu’l-emr’e itaat kavramını incelerken, siyasi iktidar dahil herhangi bir işte ehliyet sahibi olanların ulu’l-emr olduklarını belirtir.⁶³ Ayet dikkatlice incelendiğinde tekil bir ifade olan “veliyü’l-emr” yerine çoğul bir ifade olan “ulu’l-emr”in kullanıldığı görülecektir. Gramer kuralları açısından değerlendirildiğinde devlet başkanının birden fazla olması düşünülemeyeceği için ulu’l-emr kavramından, sadece idarecinin anlaşılması mümkün değildir. Bu durumda işin içine başkalarının da girebileceği açıktır. Şu hâlde, yönetime halkın katılımını esas alan çoğulcu bir modelin geliştirilebilme olanağı mevcuttur. Dahası bu bir gerekliliktir. Zira tarihsel süreç incelendiğinde *şûrayı* göz ardı eden yönetimlerin, halkını memnun edemediği ve varlığını uzun süre devam ettiremediği görülmektedir. Burada siyasi anlamda yöneticiye güvenoyu vermek şeklinde anlaşılabilir biat uygulamasında yöneticiye duyulan güven, değer ve desteğin, istişare bağlamında yönetilenlere duyulan güven, değer ve desteğe dönüşüğünü söylemek gerekir.

Sonuç

Din, insanlar için bir hayat felsefesi başka bir ifadeyle dünya görüşü oluşturma güç ve potansiyeline sahip bir gerçekliktir. Bu bağlamda İslam dini bireysel ve toplumsal alanlardaki işlerin adalet, liyakat ve danışma gibi sosyosiyasi-etik ilkeler ışığında gerçekleştirilmesini önermektedir. Anılan ilkelerin tamamı sadece Müslümanların değil, gayr-i Müslimlerin itiraz edemeyeceği tarzda evrensel olarak nitelendirilebilecek bir özelliğe sahiptirler. Buradan hareketle Yüce Allah’ın insandan istediği şey akla, vahye ve olguya uygun bir yaklaşımla doğruyu bulması ve ona uygun bir şekilde hareket etmesidir. Müslümanların aralarındaki işleri danışarak gerçekleştirmeleri, böylesi bir hareket

63 Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2/556. Bu ayetler hakkında Hatipoğlu da “*Nisâ sûresinin anılan ayetlerinden açıkça anlaşılmaktadır ki, işin başına geçirecek kimsede aranan iki şart vardır: Ehil olmak, mü’min olmak.*” yorumunda bulunmaktadır. Bk. Mehmet Said Hatipoğlu, “İslam’da İlk Siyasi kavmiyetçilik: Hilâfetin Kureysiliği”, *AÜİFD* 23/1 (1979), 143. Türcan ise bu konuda şunları söylemektedir: “Klasik doktrinde şûra ehlini belirleyen açık bir tanım yer almamakla birlikte devlet başkanının kimler tarafından seçileceği sorunu ele alınırken kullanılan ehlü’l-hal ve’l-akd tabiriyle bu konu arasında sıkı bir ilişki bulunduğu söylenebilir. Bu tabirin ve yakından alakalı olduğu ülü’l-emr tabirinin kapsamı tartışmalıdır. Çoğunluk, iki sınıf arasında iktidarın kullanımında ortaya çıkan tarihsel uzlaşmaya da uygun olarak ülü’l-emrin yöneticilerden ve ilim adamlarından meydana geldiği fikrini benimsemiştir. Toplumun önde gelenleri (rûesâ, eşraf, âyan, vüçhü’n-nâs) yönetici ve ilim adamları sınıfına eklenerek ehlü’l-hal ve’l-akdin kimlerden teşekkül edeceği karara bağlanmıştır.” Bk. Türcan, “Şûra”, 39/234.

tarzı için önemli bir değer taşımaktadır. Bu sayede problemlerin çözümünde en doğrunun bulunması ve uygulanması mümkün olacak, riskler ve pişmanlıklar azalacak, mutluluk ve huzur artacaktır. Özellikle siyasi alanda bireyler egemenliklerini devrettikleri siyasi iktidarı kontrol edebilecek, karar alma aşamasında hak ettikleri şekilde yönetime katılma imkânı bulacaktır. Böylelikle müstebit ve zorba iktidarların elinde zulüm ve haksızlığın hâkim olduğu pasif ve kapalı yapılar yerine, şeffaf, sorgulanabilen, bireysel kişiliğin ve özgüvenin öne çıktığı bir ortam oluşacaktır. İslam'ın bireye yüklediği değer ve istişare de aralarında olmak üzere getirdiği adalet ve liyakat gibi ilkeler dikkate alındığında ikinci seçeneği tavsiye ettiği anlaşılmaktadır.

Allah'ın emir ve tavsiyelerinin ilk muhatabı ve uygulayıcısı durumunda olan Hz. Peygamber, *hakkında vahiy gönderilmeyen* hususlarda en doğru kararı vermek için, konuyla ilgili uzmanlık alanlarını gözetererek alanında ihtisas sahibi insanların fikirlerine başvurmuştur. Böylece Hz. Peygamber, kardeşlik temelinde bireysel ve toplumsal anlamda insanlar için huzur ve mutluluk veren, güçlü aynı zamanda gelişmeye açık bir yapı tesis etmiştir. Ancak Hz. Muhammed'in hassas bir şekilde uyguladığı ve Müslümanları da uygulanması konusunda eğitip alıştırdığı şûra ilkesi, vefatından sonraki süreçte siyasal anlayışın bir ilkesi haline getirilememiş, bu da pek çok olumsuzluğu beraberinde getirmiştir. Yüce Allah, siyasi egemenliği insana tahsis ettiğine göre bu durumun sorumlusunun kim olduğu, ayrıca ümmetin kendi üzerine düşeni yerine getirmediği açıktır.

Son olarak bir toplumda yapıcı eleştiri ve muhalefet kültürü kanıksanmışsa, farklı düşünmek bir zenginlik olarak anlaşılıyor ve saygı duyuluyorsa, o toplumun hızlı bir şekilde ilerlediği, zamanın ruhunu yakaladığı görülmektedir. Hz. Peygamber'in Medine'de tesis ettiği ilk Müslüman toplum, söz konusu özellikleri taşıması bakımından ideal bir örnektir. Tarihsel süreç incelendiğinde Müslümanların bu toplumun dinamiklerini doğru anlayıp örnek alabildikleri ölçüde gelişmiş ve ileri bir yapı tesis etmeyi başardıkları, bundan uzaklaştıkları zaman ise geri kalmışlığın, hak ihlallerinin hâkim olduğu rekabet etme gücü olmayan yapılara dönüştükleri görülmektedir. Bu bakımdan günümüz Müslümanlarının bu örnekliği, vukûfiyetle idrak edip sağlıklı bir dünya görüşü inşa ederek kendi tecrübelerini ortaya koymalarının önemi daha çok hissedilmektedir.

Kaynaklar/References

Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. Beyrut: y.y., ty.

Akbulut, Ahmet. "Din Laiklik ve Demokrasi Üçgeni". *AÜİFD* 39/2 (1999), 265-278. <http://hdl.handle.net/20.500.12575/50166>

- Akbulut, Ahmet. *Nübüvvet Meselesi Üzerine*. Ankara: Birleşik Yayınları, 1992.
- Akbulut, Ahmet. *Sahabe Devri İktidar Kavgası*. Ankara: Otto Yayınları, 1. Baskı, 2015.
- Ali, Cevad. *el-Mufasssal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam*. Bağdat: Matbûatü'l-Mecma'i'l-İlmiyyi'l-İrâki, 1993.
- Altuntaş, Abdurrahman. *Kur'an'da Temel Siyasi Kavramlar*. İstanbul: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Arkoun, Muhammed. *Tarihiyyetu'l-Fikri'l-Arabî*. Beyrut: y.y., 1986.
- Arslan, Ahmet. *İslâm Demokrasi ve Türkiye*. Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, 1995.
- Atay, Hüseyin. "Allah'ın Halifesi İnsan". *AÜİFD* 18/1 (1970), 71-80. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000001351
- Ay, Mahmut. "Tanrı Tasavvurunun Politik Tasarımlara Yansımaları". *AÜİFD* 46/2 (2005), 107-130. <http://hdl.handle.net/20.500.12575/50416>
- Aydın, Mustafa. *İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenışı*. İstanbul: Pınar Yayınları, 1991.
- Ba-Yunus, İlyas - Ahmed, Ferid. *İslâm Sosyolojisi: Bir Giriş Denemesi*. çev. Rıdvan Kaya. İstanbul: Bir Yayıncılık, 1986.
- Babilli, Mahmud. *İslâm'da Şûrâ*. çev. Nihat Armağan, Kemal Çobanbeyli. İstanbul: Fikir Yayınları, 1985.
- Bayraktutar, Muammer. "Hz. Peygamber'in Örnekliliği Bağlamında Olaylar Karşısındaki Azim ve Kararlılığı". *EKEV Akademi Dergisi* 16/50 (2012), 71-87.
- el-Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. *Şu'abü'l-İmân*. nşr. M. Saîd b. Besyûnî Zağlûl. Beyrut: y.y., 1990.
- el-Cabirî, Muhammed Âbid. *el-Aklu's-Siyâsiyyi'l-Arabî*. Beyrut: y.y., 1990.
- el-Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulgafur Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlm, 1984.
- el-Cevziyye, İbn Kayyim. *Zâdu'l-Meâd*. terc. ve thk. Muzaffer Can. İstanbul: Cantaş Yayınları, 1990.
- Derveze, İzzet. *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*. çev. Mehmet Yolcu. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1989.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd. *Futuhu's-Şam*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî. *es-Sunen*. Mısır: Matbaatü's-Saâde, 1952.
- Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris. Mu'cemu Mekâyîsu'l-Luğa. thk. Abdüsselâm Muhammed Harun. Kahire: Dâru'l-Fikir, 1972.
- Erul, Bünyamin. *Sahabenin Sünnet Anlayışı*. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Esed, Muhammed. *İslâm'da Yönetim Biçimi*. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2002.
- Esposito-Voll. *İslâmiyet ve Demokrasi*. çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1998.
- el-Ensârî, Abdülhamîd İsmail. "Ehl-ü'l-Hall ve'l-Akd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul, TDV Yayınları, 1994, 10/539-541.
- Eyüp Sabri Paşa. *Mir'âtü Mekke*. Konstantaniyye: y.y., 1301.
- Fazlurrahman. "İslâm'da Şûra İlkesi ve Ümmetin Rolü". *İslâmi Siyaset Teorisi ve Sorunlar*, çev. Halim Sırçancı. *İslâmi Siyaset Teorisi ve Sorunlar*, İstanbul: Ekin Yayınları, 1997, 131-145.
- Fazlurrahman. *Sîret Ansiklopedisi*. çev. Komisyon. İstanbul: İnkılâb Yayınları, 1996.
- Fazlurrahman. "İslâm'da Devlet İdaresi". *Değişim Sürecinde İslâm*, ed. J. Esposito-J. Donohue. çev. Aydın Ünlü-Ali Yaşar Aydoğan. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.

- Fiğlalı, Ethem Ruhi. “Dârünnedve”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1993, 555-556.
- Garaudy, Roger. *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Pınar Yayınları, 1996.
- Gezgin, Ali Galip. “Kur’an’da ve Türk Devlet Geleneğinde Şûrâ”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1997), 183-207.
- el-Gindî, Kâmil Muhammed. “Şûra ve İslam Hukukunda İnsan Hakları Demokrasisinin Belirginliği”. çev. Ahmet Kılınc. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 12 (2018), 201-206.
- Hasan, Hasan İbrahim. *İslâm Tarihi*. çev. İsmail Yiğit-Sadrettin Gümüş. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1991.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi: Hayatı ve Faaliyeti*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1980.
- Hatipoğlu, Mehmet Said. “İslam’da İlk Siyasi kavmiyetçilik: Hilâfetin Kureyşliliği”. *AÜİFD* 23/1 (1979), 121-213. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000000575
- İbrahim Mustafa vd. *el-Mu’cem el-Vasît*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1986.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuad Abdulkaki. Kahire: y.y., 1954.
- İbn Manzûr, Ebu’l Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânu’l-Arab*. Beyrut: y.y., ts.
- İbnu’l-Esir, İzzuddin Ebû’l Hasan Ali b. Muhammed. *el-Kâmil fi’t-Târih*. thk. Ömer Abdus-selam et-Tedmirî. Beyrut: Dârü’l Kitâbi’l Arabiyye, 1997.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *es-Sîretu’n-Nebeviyye*. Beyrut: Dârü’l-Kitabu’l-Arabî, 1990.
- İbnu’l-Esîr, Ali b. Muhammed el-Cezerî. *Üsdü’l-Ğâbe fî Ma’rifeti’s-Sahâbe*. Kahire: y.y., 1970.
- İbn Şihâb ez-Zührî, Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah. *el-Meğâzî*. çev. Mehmet Nur Akdoğan. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- İmam Kurtubi, *el-Câmiu li Ahkâmî’l-Kur’an*. çev. M. Besir Eryaysoy. İstanbul: Buruc Yayınları, 1997.
- İshakî, M. Halid. “İslâm Siyaset Teorisinin Sorunları”. *İslâmî Siyâset Teorisi ve Sorunlar*. çev. Halim Sırçancı. İstanbul: Ekin Yayınları, 1997.
- Esposito, John L. - Piscatori, James P. “Democratization and Islam”. *Middle East Journal* 45/3 (Summer 1991), 427-440. <https://www.jstor.org/stable/i398939>
- Kahdehlevî, M. Yusuf. *H. Muhammed ve Ashabının Yaşadığı Müslümanlık*. çev. Ahmet Muhtar Büyükçınar vd. İstanbul: Kalem Yayınları, 1979.
- Kılıncı, Sami. *Mekki Surelerde Mü’minlerin Müşrikler ve Ehl-i Kitap ile İlişkileri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Koyuncu, Nuran. *İslam Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Şûra*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Köker, Levent. *Demokrasi Üzerine Yazılar*. İstanbul: İmge Kitabevi, 1992.
- Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*. çev. Hüseyin Atay. Ankara: Semih Ofset, 1995.
- Lewis, Bernard. *Tarihte Araçlar*. çev. Hakkı Dursun Yıldız. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1979.
- Macit, Nadim. *Din-Siyaset İlişkisinin Teolojik Yorumu*. Ankara: Seba Yayınları, 2000.
- el-Makrizî, Takuyiddin Ahmed b. Ali. *İmtâu’l-Esmâğli’l-Makrizî*. tsh. Fethullah Huleyf. İstanbul: y.y., 1979.

- Marin, Manuela. "İslam'da Şura ve Endülüs Uygulaması". çev. Mustafa Can. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2009/2), 145-169.
- el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. thk. Mürteza Bedir. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2007.
- Muhammed b. İshâk b. Yesâr. *Sîretü İbn İshâk*. thk. Muhammed Hamidullah. Konya: Hayra Hizmet Vakfı Neşriyat, 1981.
- Mücahid, Huriye Tevfik. *Fârâbî'den Abdüh'a Siyasî Düşünce*. çev. Vecdi Akyüz. İstanbul: İz Yayınları, 1995.
- Müslim, Ebu'l Huseyn el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî. *Sahîh'u-Muslim*. Riyad: Dâr'u-Tay-be, 2006.
- Mütercim Asım Efendi. *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît-Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Nettler, Ronald L. "Islam, Politics and Democracy: Mohamed Talbi and Islamic Modernism". *The Political Quarterly* 71/4 (2000).
- Onat, Hasan. "Hz. Muhammed'in Siyasî Liderliği Beşeri Bir Sorumluluktur". Akşam Gazetesi. (02 Ekim 2009).
- er-Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed. *Müfredât-Kur'an Kavramları Sözlülüğü*. çev. ve not. Yusuf Türker. İstanbul: Pınar Yayınları, 2010.
- er-Râzî, Fahreddin b. Ömer. *et-Tefsirü'l-Kebîr*. Mısır: Matbaatü'l Behiyye, ts.
- Rayyis, Ziyâüddin. *İslâm'da Siyasî Düşünce Tarihi*. çev. İbrahim Sarımsı. İstanbul, Nehir Yayınları, 1995.
- Sezen, Yumni. *İslâm'ın Sosyolojik Yorumu*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- Sönmez, Abidin. *Şûrâ ve Rasûlullah'ın Müşâveresi*. İstanbul: İnkılab Yayınları, 2015.
- Sürur, Taha Abdülbaki. *Kur'an Devleti*. çev. H. Hüseyin Yılmaz. İstanbul: Özgü Yayıncılık, ts.
- Şirvani, Harun Han. *İslam'da Siyasi Düşünce ve İdare Üzerine Araştırmalar*. çev. Kemal Kuşçu. Ankara: Nur Yayınları, 1965.
- et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim. Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.
- The Redhouse English-Turkish Dictionary*. İstanbul: Sev Matbaacılık, 2011.
- et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *el-Câmiu'l-Kebîr*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâm, 1996.
- Türcan, Talip. "Şûra". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2010. 230-235.
- Umara, Muhammed. *İslâm ve İnsan Hakları*. çev. Asım Kanar. İstanbul: Denge Yayınları, 1992.
- el-Vakîdî, Muhammed b. Ömer. *Kitabu'l-Megazi*. thk. M. Jones. Beyrut: y.y., 1989.
- Yayla, Atilla. *Siyaset Teorisine Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1998.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Çelik-Şura Yayınları, 1993.
- ez-Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed. *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus*. thk. Ali Hilâlî. Abdüsselâm Muhammed Harun vd. Kuveyt: Matbaatü Hükümeti'l-Kuveyt, 2004.
- Zeydan, Corci. *İslam Medeniyeti Tarihi*. çev. Zeki Meğamiz. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1976.